

Prosocijalno i kriminalno ponašanje

Marjanac, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:114972>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-12-10**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Ana Marjanac

Prosocijalno i kriminalno ponašanje

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Jasmina Tomašić Humer

Osijek, 2022.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Preddiplomski studij psihologije

Ana Marjanac

Prosocijalno i kriminalno ponašanje

Završni rad

Područje društvenih znanosti, polje psihologija, grana socijalna psihologija

Mentor: doc. dr. sc. Jasmina Tomašić Humer

Osijek, 2022.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 14.09.2022.

Ava Marjanac, 0122233534

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. DEFINICIJA PROSOCIJALNOG I KRIMINALNOG PONAŠANJA.....	1
3. RAZVOJ PROSOCIJALNOG I KRIMINALNOG PONAŠANJA.....	3
<i>3.1 Roditeljski stilovi.....</i>	<i>6</i>
4. TEORIJSKA OBJAŠNJENJA PROSOCIJALNOG PONAŠANJA.....	7
<i>4.1 Evolucijska perspektiva.....</i>	<i>7</i>
<i>4.2 Teorija socijalne razmjene.....</i>	<i>7</i>
<i>4.3 Empatija i altruizam.....</i>	<i>8</i>
5. TEORIJSKA OBJAŠNJENJA KRIMINALNOG PONAŠANJA.....	8
<i>5.1 Teorije nasljeđa.....</i>	<i>9</i>
<i>5.2 Motivacijski procesi u podlozi kriminalnog ponašanja.....</i>	<i>9</i>
<i>5.3 Frustracija.....</i>	<i>10</i>
6. INDIVIDUALNI ČINITELJI U PODLOZI PROSOCIJALNOG I KRIMINALNOG PONAŠANJA.....	11
<i>6.1 Spol.....</i>	<i>11</i>
<i>6.2 Dob.....</i>	<i>12</i>
<i>6.3 Utjecaj raspoloženja.....</i>	<i>13</i>
<i>6.4 Osobine ličnosti.....</i>	<i>14</i>
7. SITUACIJSKI ČINITELJI U PODLOZI PROSOCIJALNOG I KRIMINALNOG PONAŠANJA.....	15
<i>7.1 Prisutnost drugih osoba i efekt broja promatrača.....</i>	<i>15</i>
<i>7.2 Video igrice.....</i>	<i>17</i>
<i>7.3 Vršnjačko nasilje.....</i>	<i>17</i>
8. ZAKLJUČAK.....	18
9. LITERATURA.....	19

Prosocijalno i kriminalno ponašanje

SAŽETAK

Svrha ovog rada je definirati i objasniti dva različita tipa ponašanja: prosocijalno i kriminalno ponašanje te navesti relevantne teorije i literaturu koji objašnjavaju pojavu i razvoj tih ponašanja. Prosocijalno ponašanje odnosi se na djela koje osobe čine kako bi ostvarile dobrobit za drugu osobu, točnije zadovoljenje potreba druge osobe ili uklanjanje poteškoća. Kriminalno ponašanje je svako ponašanje za koje nacionalni zakoni i/ili međunarodnopravne norme o ljudskim pravima predviđaju sankcije. Postoji nekoliko pristupa koji objašnjavaju razvoj prosocijalnog ponašanja, kao što su evolucijska perspektiva, teorija socijalne razmjene te hipoteza empatija-altruizam. Razvoj kriminalnog ponašanja također se može objasniti kroz više pristupa, primjerice kroz antropološka učenja ili teorije naslijeđa. Na pojavu prosocijalnog i kriminalnog ponašanja utječu različiti individualni čimbenici te postoje razlike u spolu, dobi, i osobinama ličnosti. Situacijski čimbenici poput prisutnosti drugih osoba i broja promatrača utječu na pojavu prosocijalnog i kriminalnog ponašanja.

Ključne riječi: *prosocijalno ponašanje, kriminalno ponašanje, empatija, delinkvencija, agresivno ponašanje*

1. UVOD

Socijalna psihologija bavi se mnogim područjima kao što su socijalna interakcija, socijalna percepcija, stavovi i drugo (Aronson i sur., 2005). Socijalni psiholozi bave se temama o utjecaju ljudi na druge ljude, utjecaju ljudi na same sebe, o tome kako razmišljamo o socijalnom svijetu te o pomaganju (Aronson i sur., 2005). Pomaganje drugima je često tema istraživanja socijalnih psihologa, kao i slučajevi u kojima ljudi ne pomažu drugima. Javlja se pojam prosocijalnog ponašanja te pojam kriminalnog ponašanja kao vrsta ponašanja koja nije društveno prihvatljiva.

Prosocijalno i kriminalno ponašanje se mogu povezati oko pojma empatije, koja je prisutna kod prosocijalnog ponašanja, no najčešće nije razvijena kod kriminalnog (Jolliffe i Farrington, 2004; prema Mayer i sur., 2018). Također se mogu povezati oko pojma normi, pri čemu specifične prosocijalne norme djeluju na promicanje suradnje uključuju zabrane fizičkog ozljeđivanja, krađe ili zastrašivanja, što spada u kriminalno ponašanje (Buckholtz i Marois, 2012). Stoga će na početku ovog rada biti definirani pojmovi prosocijalnog i kriminalnog ponašanja.

Nadalje, razvoj prosocijalnog i devijantnog ponašanja počinje još u djetinjstvu te su pri razvoju važni učinci roditeljskih stilova, poput prihvaćanja i nemara (Llorca i sur., 2017). Potom će biti navedene i objašnjene teorije koje objašnjavaju nastanak prosocijalnog ponašanja, a to su evolucijski pristup, teorija socijalne razmjene i hipoteza empatija-altruizam (Aronson i sur., 2005). Nadalje, bit će objašnjeni pristupi uzrocima kriminalnog ponašanja, poput teorije nasljeđa, zatim motivacijski procesi u podlozi kriminalnog ponašanja te frustracija kao uzrok kriminalnog ponašanja (Singer i sur., 2002). Također, bit će navedeni i opisani neki individualni čimbenici prosocijalnog i kriminalnog ponašanja, kao što su spolne i dobne razlike, osobine ličnosti te utjecaj raspoloženja. Naposljetku, navest će se i opisati neki situacijski čimbenici u podlozi prosocijalnog i kriminalnog ponašanja, primjerice prisutnost drugih ljudi i broj promatrača te pojava prosocijalnog ponašanja u kontekstu vršnjačkog nasilja i video igrica.

2. DEFINICIJA PROSOCIJALNOG I KRIMINALNOG PONAŠANJA

Prosocijalno ponašanje definira se kao „bilo koje djelo učinjeno s ciljem ostvarivanja dobrobiti za drugu osobu" (Aronson i sur., 2019, str. 334). Također, može se definirati kao

voljno ponašanje pomaganja drugima, bez obzira na cilj (Eisenberg i Fabes 1998; prema Martí-Vilar i sur., 2019). Auné i suradnici (2014; prema Martí-Vilar i sur., 2019) proveli su konceptualnu reviziju konstrukta prosocijalnog ponašanja i zaključili da se radi o „složenom fenomenu koji uključuje radnje pojedinaca temeljene na uvjerenjima i osjećajima, a koji opisuje način na koji su ti pojedinci usmjereni prema drugima kada se upuštaju u solidarna ponašanja” (str. 912). Ono može uključivati pomaganje, tješjenje, dijeljenje i suradnju (Batson i Powell, 2003). Treba razlikovati pojmove prosocijalnog ponašanja i altruizma. Altruizam se odnosi na težnju za pomaganjem drugim ljudima, pri čemu osoba koja pomaže stavlja tuđe interese iznad svojih (Vukosav, 2009). Dakle, osobi koja pomaže je važnija dobrobit druge osobe nego njena vlastita (Vukosav, 2009). Iako je altruizam vrsta prosocijalnog ponašanja, pojmovi altruizma i prosocijalnog ponašanja se razlikuju u svojim motivacijskim osnovama (Vukosav, 2009). Altruistično ponašanje opisuje se kao nesebično te mora biti svjesno poduzeto (Vukosav, 2009). Uz to, mora uključivati i neke elemente odricanja ili žrtvovanja (Vukosav, 2009). Također, ne očekuje se nikakva nagrada zauzvrat (Vukosav, 2009). Ako se nađemo u situaciji u kojoj nekome pomognemo „usput”, radi se o prosocijalnom ponašanju (Vukosav, 2009).

Prosocijalno ponašanje može se mjeriti, primjerice, *Mjerom prosocijalne tendencije* (eng. *Prosocial tendency measure*; Carlo i sur., 1992; prema Carlo i Randall, 2002) ili instrumentom *Objektivna mjera prosocijalnog rasuđivanja* (eng. *Prosocial Moral Reasoning Objective Measure*; Carlo i Randall, 2002). Također, često korišten instrument je i *Baterija prosocijalne osobnosti* (eng. *The Prosocial Personality Battery*; Penner i sur., 1995). Ovaj instrument mjeri prosocijalnu osobnost kroz sedam dimenzija prosocijalnog ponašanja: (1) pripisivanje odgovornosti, koje označava sklonost prihvaćanju odgovornosti za posljedice vlastitih postupaka, (2) empatična zabrinutost, koju označava tendencija da se iskuse osjećaji brige usmjereni na druge, (3) zauzimanje perspektive, koje označava tendencija spontanog usvajanja psihološkog stajališta druge osobe, (4) osobna nevolja, koja označava sklonost doživljavanju samoorijentiranih osjećaja tjeskobe i nelagode u napetim međuljudskim situacijama, (5) moralno rasuđivanje usmjereno na druge, koje se odnosi na tendenciju fokusiranja na najbolje interese drugih prilikom donošenja moralnih odluka, (6) moralno rasuđivanje uzajamne zabrinutosti, koje se odnosi na tendenciju da se prilikom donošenja moralnih odluka u obzir uzmu najbolji interesi svih pogođenih strana i (7) altruizam, koji se odnosi na sklonost pružanju pomoći potrebitim pojedincima i skupinama (Penner i sur., 1995). U skladu s time, Cassels i suradnici (2014; prema Carlo i Padilla-Walker, 2020) navode da su suosjećanje, zauzimanje perspektive, moralno razmišljanje i moralne vrijednosti

općenito pozitivno povezani s prosocijalnim ponašanjem. Prosocijalno ponašanje može se manifestirati kroz, primjerice, proaktivne napore da se spriječi da druga osoba strada, spontane reakcije na događaje kojima smo svjedočili i odgovore na upute ili molbe za pomoć (Hastings i sur., 2007). No, ne ponašaju se svi ljudi na prosocijalan i altruističan način. Kako navodi Vukosav (2009), ljudi su dosta agresivna stvorenja koja su u stanju štetiti drugim živim bićima, na bilo koji način.

Kriminalno ponašanje definira se kao ponašanje za koje nacionalni zakoni i/ili međunarodnopravne norme o ljudskim pravima predviđaju sankcije (Hrvatsko Strukovno Nazivlje, 2011). Kriminalno ponašanje odnosi se na ponašanje osobe koje je u suprotnosti s ponašanjem koje određeno društvo od nje očekuje, bilo obuhvaćeno kaznenim zakonom ili ne (Singer i sur., 2002). To se odnosi na ponašanja koja su antisocijalna, opasna za društvo ili ga ugrožavaju (Singer i sur., 2002). Zločin se može protumačiti kao određeni akt u odnosu na društvo, normama društva i kulturi u kojoj se dogodio (Singer i sur., 2002). Potrebno je naglasiti razliku između kriminalnog, devijantnog, agresivnog i delinkventnog ponašanja. Kako navodi Crossman (2020), sociolozi devijantno ponašanje definiraju kao ponašanje koje se prepoznaje kao kršenje očekivanih pravila i normi. To jest, devijantnost ne leži samo u određenom ponašanju, već i u društvenim reakcijama grupa na ponašanje drugih (Crossman, 2020). Agresija se definira kao ponašanje kojim osoba ima namjeru naštetiti drugoj osobi koja je motivirana izbjeći tu štetu, primjerice fizičku ozljedu ili narušavanje društvenih odnosa (Bushman i Huesmann, 2010; prema Allen i Anderson, 2017). Delinkventno ponašanje odnosi se u većoj mjeri na ponašanje kojim se krši zakon, u odnosu na kršenje društvenih normi te se odnosi na dobnu skupinu maloljetnika (Allen i Anderson, 2017). Odnos ovih pojmova objasnio je i Horvatić (1994; prema Krstić, 2014) prema kojem delinkvencija podrazumijeva sva ponašanja koja uključuju kriminalitet te sva druga kažnjiva djela u određenom pravnom sustavu. Nadalje, pod devijantna ponašanja spadaju i kriminalitet i delinkvencija te je tako kriminal dio delinkvencije, a delinkvencija dio ukupnog devijantnog ponašanja u određenoj zajednici (Horvatić, 1994; prema Krstić, 2014). Kriminalno ponašanje može se manifestirati kroz primjerice, vožnju pod utjecajem alkohola, prometne prekršaje, neposluh prema zakonskim vlastima, seksualne napade, krađe i nasilje, koje podrazumijeva fizičke i verbalne prijetnje (Liljegren i sur., 2015).

3. RAZVOJ PROSOCIJALNOG I KRIMINALNOG PONAŠANJA

Prosocialno ponašanje rano u životu može se objasniti tako što dojenčad posjeduje specijalizirane kognitivne i/ili socijalne kapacitete koji su temelj prosocijalnog reagiranja (Brownell, 2013). To može uključivati urođene konceptualne reprezentacije tuđih psiholoških stanja koje stvaraju intuiciju, procjene i očekivanja od prosocijalnog ponašanja (Hamlin, 2012; prema Brownell, 2013). Također, prosocijalno ponašanje proizlazi iz zajedničkih aktivnosti dojenčadi i odnosa s drugima (Brownell, 2011; prema Brownell, 2013). Sudjelovanje dojenčadi u svakodnevnoj kooperativnoj razmjeni može omogućiti odraslima da postave, podrže i potaknu novonastale oblike prosocijalnog reagiranja, uvjetovane trenutnom emocionalnom zrelošću djeteta, društvenim razumijevanjem i interaktivnim vještinama (Brownell, 2013). Dakle, socijalna iskustva dojenčadi u afilijativnim i afektivno bogatim društvenim i komunikacijskim interakcijama s roditeljima i drugima, koji su i sami prosocijalni, uključuju emocije, spoznaje i ponašanja ključne za prosocijalno reagiranje, postupno dovodeći do prosocijalnog ponašanja dojenčeta (Brownell, 2013). Hepach i suradnici (2013; prema Brownell, 2013) dokazali su da je prosocijalno ponašanje u nastajanju motivirano intrinzičnom brigom za dobrobit drugih. Kako navode Hastings i suradnici (2007), djeca se u većoj mjeri ponašaju prosocijalno kada su sa svojim roditeljima uspostavila sigurnije odnose privrženosti, kada roditelji izbjegavaju strogu disciplinu i kažnjavanje u odnosu na blaže tehnike kontrole, kada koriste rezoniranje i daju objašnjenja, kada su osjetljivi na potrebe svoje djece i kada podržavaju iskustva svoje djece. Također, djeca su prosocijalnija kada dolaze iz stabilnih i ekonomski sigurnih domova, kada imaju bliske i prijateljske odnose sa svojom braćom i sestrama, kada imaju ljubazne, brižne, uslužne i pažljive vršnjake i prijatelje te kroz sjecanje iskustva brige o potrebama drugih kroz volonterske i društvene aktivnosti (Hastings i sur., 2007). Kada se djeca počnu ponašati prosocijalno, s vremenom će se u sve većoj mjeri ponašati prosocijalno (Hastings i sur., 2007). Točnije, kada se prema članovima obitelji, vršnjacima i drugima ponašaju prosocijalno, dobivaju podršku i potporu za svoje postupke te se nastavljaju ponašati prosocijalno (Hastings i sur., 2007). Eisenberg (1986; prema Llorca-Mestre i sur., 2017) je definirala pet razina u prosocijalnom moralnom razmišljanju koje se razvija tijekom djetinjstva i adolescencije: (1) hedonističko rezoniranje, (2) rezoniranje usmjereno na odobravanje, (3) rezoniranje orijentirano na potrebe drugih, (4) stereotipno rezoniranje, i (5) internalizirano rezoniranje, što uključuje razmišljanje temeljeno na empatiji. Prve tri razine prisutne su u ranom djetinjstvu, dok se posljednje dvije razvijaju kasnije u djetinjstvu, a

posebno tijekom adolescencije (Llorca-Mestre i sur., 2017). Općenito, prosocijalno moralno razmišljanje povezano je s moralnim emocijama, primjerice empatijom (Hoffman, 2001; prema Llorca-Mestre i sur., 2017). Kako navode Llorca-Mestre i suradnici (2017), prosocijalno moralno rasuđivanje pozitivno je povezano s prosocijalnim ponašanjem, s empatijom (Carlo i sur., 2010; prema Llorca-Mestre i sur., 2017) te negativno povezano s agresivnim ponašanjem (Carlo i sur., 2010; prema Llorca-Mestre i sur., 2017). Prosocijalno ponašanje djece i adolescenata pozitivno je povezano s prosocijalnim moralnim rasuđivanjem usmjerenim na potrebe drugih i na negativan način s hedonističkim rasuđivanjem (Llorca-Mestre i sur., 2017). Međutim, u kasnijim godinama adolescencije internalizirano rasuđivanje postaje jače, što uključuje apstraktnije rasuđivanje, to jest sposobnost da se sebe stavi na mjesto drugoga (Carlo i sur., 2011; prema Llorca-Mestre i sur., 2017). Također, socijalni status djece među vršnjacima u razredu također je povezan s prosocijalnim razvojem u adolescenciji (Hastings i sur., 2007). Sukladno tome, mladi koji su svoje srednjoškolske vršnjake vidjeli kao pozitivne utjecaje vjerojatnije će se uključiti u volonterski rad u zajednici tijekom odrasle dobi (Zaff i sur., 2003; prema Hastings i sur., 2007). Pratt i suradnici (2004; prema Hastings i sur., 2007) navode da se prosocijalne karakteristike povećavaju s dobi, s brzim porastom zrelosti i učestalosti prosocijalnog ponašanja u predškolskoj dobi, te sporijim, ali kontinuiranim porastom nakon toga, u ranoj odrasloj dobi. Hastings i suradnici (2007) navode da postoji stabilnost u promatranim i prijavljenim empatijskim reakcijama djece osnovnoškolske dobi (Zhou i sur., 2002; prema Hastings i sur., 2007), prosocijalnom ponašanju adolescenata prema vršnjacima (Wentzel i sur., 2004; prema Hastings, 2007), i vrednovanju brige za druge kod mladih odraslih (Pratt i sur., 2004; prema Hastings i sur., 2007). Tijekom razvoja, djeca koja se u većoj mjeri ponašaju prosocijalno, izazivaju pozitivne reakcije i prihvaćanje od vršnjaka (Hastings i sur., 2007). Također, čini se da odnosi i prijateljstva starije djece i adolescenata s vršnjacima utječu na kontinuirani razvoj prosocijalnih ponašanja (Hastings i sur., 2007).

Što se tiče kriminalnog ponašanja, kako navode Mestre i suradnici (2007; prema Llorca i sur., 2017), djeca koja imaju dobre odnose s roditeljima manje su sklona doživjeti neizravnu agresiju, uznemiriti druge ili surađivati s devijantnim vršnjacima. Također su više uključena u školski rad, imaju više razine samopoštovanja i manje internaliziranih problema (Llorca i sur., 2017). Agnew (1992; prema Sigfusdottir i sur., 2004) navodi *Opću teoriju napetosti* (eng. *General Strain Theory*) kao objašnjenje razvoja kriminalnog ponašanja. Glavna vrsta napetosti sastoji se od doživljavanja neugodnih događaja ili okolnosti,

uključujući averzivne situacije kod kuće, osobito nasilje i svađe (Sigfusdottir i sur., 2004). Prema teoriji, adolescenti su tjerani na delinkvenciju negativnim emocionalnim reakcijama koje proizlaze iz toga što su smješteni u averzivnu situaciju iz koje ne mogu pobjeći (Sigfusdottir i sur., 2004). Ta blokada frustrira adolescenta i može dovesti do očajničkog izbjegavanja i/ili delinkvencije temeljene na ljutnji (Agnew, 1992; prema Sigfusdottir i sur., 2004).

3.1 Roditeljski stilovi

Istraživanja su pokazala kako roditeljska podrška predviđa snažan osjećaj vlastite vrijednosti i sigurnosti, bolje psihološko blagostanje i druge pozitivne ishode (Steinberg, 2001; prema Llorca i sur., 2017). Roditeljska kontrola pomaže u oblikovanju odgovornog konformizma i samokontrole kod djece (Llorca i sur., 2017). Maccoby i Martin (1983; prema Llorca i sur., 2017) razlikuju različite vrste stilova roditeljstva na temelju ravnoteže između visokih i niskih razina roditeljske reakcije, to jest podrške i zahtjeva, to jest kontrole roditelja. Razlikuju se četiri vrste roditeljskih stilova, (1) autoritarni, pri čemu roditelj često omalovažava dijete, naređuje i kritizira te donosi odluke umjesto djeteta, (2) autoritativni, pri čemu su roditelji osjetljivi na potrebe djeteta, razinu kontrole djeteta prilagođavaju zrelosti djeteta te dopuštaju djetetu da donosi odluke kada je spremno, (3) popustljivi, pri čemu je roditelj topao prema djetetu, ali ne obraća pažnju, ne postavlja zahtjeve djetetu i dopušta mu da donosi odluke prije nego je spremno na to, te (4) neuključeni, pri čemu je roditelj emocionalno distanciran, ne postavlja dovoljno zahtjeva i ravnodušan je na djetetovo mišljenje (Berk, 2005). Baumrinnd (1991; prema Llorca i sur., 2017) navodi da djeca koja pokazuju višu razinu prosocijalnog ponašanja općenito imaju autoritativne roditelje, za razliku od djece koja imaju autoritarne roditelje ili neuključene roditelje. Suprotno tome, Calvete i suradnici (2014; prema Llorca i sur., 2017) navode da pretjerana kontrola roditelja i izrazita popustljivost, negativno utječu na emocionalni razvoj djeteta, djelomično potičući probleme u ponašanju i agresivno ponašanje. Rezultati istraživanja koje su proveli Llorca i suradnici (2017) pokazali su da empatija i emocionalna nestabilnost općenito djeluju kao posrednici prosocijalnog i agresivnog ponašanja kod adolescenata koji nisu počinitelji kaznenih djela (Carlo i sur., 2010; prema Llorca, 2017). Nadalje, uočen je izravan i negativan učinak roditeljske podrške na agresivno ponašanje i izravan pozitivan učinak na prosocijalnost kod adolescenata koji su počinili kaznena djela (Carlo i sur., 2010; prema Llorca i sur., 2017). Također, Chao i Willms (2002; prema Llorca, 2017) utvrdili su da

pozitivna praksa roditelja koju karakterizira osjetljivo, racionalno, snažno roditeljstvo, ima učinke na smanjenje razine problema u ponašanju i povećanje prosocijalnog ponašanja. Sukladno tome, Carlo i suradnici (2018; prema Carlo i Padilla-Walker, 2020) navode da je toplo i podržavajuće roditeljstvo pozitivno povezano s prosocijalnim ponašanjem, dok kontrolirajuće i neuključeno roditeljstvo umanjuje takvo ponašanje. Dakle, razvoj prosocijalnog i kriminalnog ponašanja razlikuje se ovisno o roditeljskim stilovima, pri čemu se kod djece koja imaju podržavajuće i uključene roditelje u većoj mjeri razvija prosocijalno ponašanje, dok se kod djece koja imaju kontrolirajuće i/ili neuključene roditelje, u većoj mjeri razvija delinkventno i kriminalno ponašanje (Carlo i Padilla-Walker, 2020).

4. TEORIJSKA OBJAŠNENJA PROSOCIJALNOG PONAŠANJA

Jedno od najčešće postavljenih pitanja u području socijalne psihologije je zašto ljudi pomažu (Aronson i sur., 2005). Postoji nekoliko pristupa koji na različite načine odgovaraju na ovo pitanje.

4.1 Evolucijska perspektiva

Prema Darwinu (1859; prema Aronson i sur., 2005) opstaju geni koji omogućuju preživljavanje pojedinca i stvaranje potomstva. Potencijalni odgovor na pitanje zašto ljudi pomažu drugima daje selekcija srodnika, to jest shvaćanje da prirodna selekcija preferira ponašanja kojim pomažemo svojim genetskim srođnicima (Hamilton, 1964; prema Aronson i sur., 2005). Točnije, ljudi mogu pomaganjem povećati izgleda da će se njihovi geni prenijeti osiguravajući da njihovi genetski rođaci imaju djecu (Aronson i sur., 2005). Budući da krvni srodnici dijele neke od gena osobe, što više ta osoba osigurava svoj opstanak, veće su šanse da će se geni te osobe prenijeti u buduće generacije (Aronson i sur., 2019). Također, Aronson i suradnici (2005) navode i normu uzajamnosti, to jest očekivanje da će osoba kojoj pomognemo, pomoći nama u budućnosti. Nadalje, Simon (1990; prema Aronson i sur., 2005) navodi kako je za pojedince adaptivno naučiti socijalne norme od drugih, u ovom slučaju socijalnu normu pomaganja. Oni koji su savladali socijalne norme, najčešće imaju prednost u preživljavanju (Aronson i sur., 2005).

4.2 Teorija socijalne razmjene

Teorija socijalne razmjene pretpostavlja da je ono što činimo u znatnoj mjeri određeno željom da maksimalno povećamo svoje dobitke i maksimalno smanjimo svoje gubitke (Homans, 1961; prema Aronson i sur., 2005). Prema navedenoj teoriji, ljudi pamte dobitke i gubitke u socijalnim odnosima s drugima (Aronson i sur., 2019). Pomaganje može biti nagrađeno na više načina (Aronson i sur., 2019). Primjerice, zbog norme reciprociteta, povećava se vjerojatnost da će nam netko pomoći zauzvrat (Aronson i sur., 2019). Pomoć nekome je ulaganje u budućnost, a socijalna razmjena podrazumijeva da će jednog dana netko pomoći nama kada nam bude potrebno (Aronson i sur., 2019). Također, Aronson i suradnici (2019) navode da pomaganje može ublažiti osobnu nevolju promatrača. Eisenberg i Fabes (1991; prema Aronson i sur., 2019) navode da su ljudi uznemireni kada vide da druga osoba pati i da pomaganjem drugoj osobi barem djelomično pomažu u ublažavanju vlastite nevolje. Pomažući drugima, također možemo dobiti nagrade kao što su društveno odobravanje drugih i povećani osjećaj vlastite vrijednosti (Aronson i sur., 2019).

4.3 Empatija i altruizam

Batson (1991; prema Aronson i sur., 2005) smatra da ljudi pomažu zato što imaju dobro srce, ali da ponekad pomažu i iz sebičnih razloga. Također smatra da su ljudi nekad altruistični te da im je u cilju pomoći drugoj osobi pa i ako to uključuje gubitke za njih same (Batson, 1991; prema Aronson i sur., 2005). Empatija je emocionalno stanje jedne osobe koje korespondira s emocionalnim stanjem druge osobe te nastaje iz prihvaćanja perspektive druge osobe i razumijevanja njenih emocija (Hewstone i Stroebe, 2001). U literaturi se često javljaju pojmovi afektivne i kognitivne empatije. Afektivna empatija odnosi se na iskustvo osjećaja koji su u skladu s tuđom emocionalnom situacijom (Edele i sur., 2013), dok se kognitivna empatija odnosi na sposobnost razumijevanja tuđih osjećaja (Blair, 2005; prema Cuff i sur., 2016). Batson je također postavio hipotezu empatija-altruizam koja sugerira da ćemo osobi pomoći iz altruističnih razloga, ukoliko doživljavamo empatiju s njom (Aronson i sur., 2005). Sukladno tome, Edele i suradnici (2013) otkrili su da afektivna empatija predviđa altruističko dijeljenje u igri diktatora, koja se koristi kao mjera za altruizam u kojoj se od sudionika obično traži da podijele određeni iznos novčanih jedinica po bilo kojoj stopi između sebe i drugog igrača koji nema alternative nego da prihvati podjelu (Kahneman i sur., 1986; Mayer, 2018).

5. TEORIJSKA OBJAŠNJENJA KRIMINALNOG PONAŠANJA

Pri objašnjavanju kriminalnog ponašanja potrebno je proučavati psihološke, kognitivne i emocionalne procese uključene u agresivno i nasilno ponašanje (Del Barrio i Roa, 2006; prema Llorca-Mestre i sur., 2017). Primjerice, Jolliffe i Farrington (2004; prema Mayer i sur., 2018) navode da je duboki nedostatak empatije povezan s posebno nasilnim oblicima kršenja zakona. Također, Caprara i suradnici (2010; prema Llorca-Mestre i sur., 2017) utvrdili su da sklonost pokazivanja negativnih emocija zajedno s nemogućnošću reguliranja emocija predviđa antisocijalna i delinkventna, neprilagođena ponašanja, dok se empatija smatra važnim čimbenikom koji pomaže adolescentima da inhibiraju svoje agresivno i delinkventno ponašanje (Carlo i sur., 2010; prema Llorca-Mestre i sur., 2017). Postoje istraživanja koja potvrđuju negativan odnos između empatije i delinkvencije, pri čemu je odnos između niske empatije i delinkvencije posebno jak kod najnasilnijih delinkvenata (Jolliffe i Farrington, 2004; prema Llorca-Mestre i sur., 2017). Ova istraživanja također ističu da je visoka empatija zaštitni čimbenik od agresivnog ponašanja (Carlo i sur., 2010; prema Llorca-Mestre i sur., 2017). Međutim, druga istraživanja nisu pronašla značajne razlike između osoba koje su počinile zločine i onih koje nisu u kognitivnim i afektivnim čimbenicima empatije (Schalkwijk i sur., 2016; prema Llorca-Mestre i sur., 2017).

5.1 Teorije nasljeđa

Razvoj kriminalnog ponašanja kroz povijest se objašnjavao na različite načine. Primjerice, prema antropološkim učenjima, postoji određeni antropološki tip rođenog zločinca kojeg karakteriziraju deformacije kostura i lubanje, jake jagodice i slično (Singer i sur., 2002). Antropološka učenja bila su na meti brojnih kritika te se nakon njih javljaju teorije naslijeđa (Singer i sur., 2002). Primjerice, Yoshimasu (1947; prema Singer i sur., 2002), je proveo istraživanja na 28 jednojajčanih i 18 dvojajčanih parova blizanaca. Njegovi nalazi pokazali su da se jednojajčani blizanci u znatno većoj mjeri ponašaju kriminalno, u odnosu na dvojajčane blizance (Yoshimasu, 1947; prema Singer i sur., 2002). Također navodi kako su dva para jednojajčanih blizanaca, koji su razdvojeni ubrzo nakon rođenja te su odrasli u različitim obiteljima, imali kriminalni dosje (Yoshimasu, 1947; prema Singer i sur., 2002). Nakon brojnih istraživanja, zaključeno je da se kriminalno ponašanje ne može naslijediti, budući da je to pravni i društveni fenomen (Singer i sur., 2002). Exner (1949; prema Singer i sur., 2002) navodi da ima osoba koje postanu delinkventi pod utjecajem sredine u kojoj žive te onih kod kojih je delinkventno ponašanje rezultat nasljeđa. Nadalje,

rezultati se razlikuju ovisno o tome ocjenjuje li se afektivna ili kognitivna komponenta empatije (Ashraf i sur., 2014), u smjeru da afektivna komponenta empatije potiče smanjenje negativnih društvenih ponašanja, primjerice delinkvencije, dok kognitivna komponenta empatije može igrati ulogu u prevenciji negativnih društvenih ponašanja, no sama po sebi ne potiče njihovo smanjenje (Kaplan i Arbuthnot, 1985; prema Ashraf i sur., 2014). Konačno, genetski dokazi pokazuju da ne postoji niti jedan gen, ili čak mali broj gena, koji predviđaju povećani rizik od antisocijalnog i kriminalnog ponašanja (Morley i Hall, 2003).

5.2 Motivacijski procesi u podlozi kriminalnog ponašanja

Svaka ljudska aktivnost nastaje na temelju djelovanja svjesnih elemenata, koji usmjeravaju te aktivnosti (Singer i sur., 2002), osim ako je počinjeno nehotečno. Singer i suradnici (2002) navode tri koncepta motivacije za kriminalno ponašanje, (1) motivacijski, (2) instinkcijski i (3) interakcijski. Instinkcijski se oslanja primarno na sklonost ka činjenju kaznenih djela. Nadalje, instinkcijski koncept motive za kriminalno ponašanje smatra skrivenima i nesvjesnima (Maleckov, 1934; prema Singer i sur., 2002). Sukladno tome, motivacijski koncept tvrdi da kriminalno ponašanje polazi od podsvjesnih unutarnjih impulsa, nagona i želja te do njega dolazi kada osoba svoje želje i nagone ne može zadovoljiti na društveno prihvatljiv način (Page, 1947; prema Singer i sur., 2002). Prema interakcijskom pristupu, temelj dinamike individualnog ponašanja su društveni odnosi čovjeka s drugim osobama u društvenoj okolini (Singer i sur., 2002). Prema tome, u socijalnoj okolini osobe se stvaraju elementi koji ju potiču na kriminalno ponašanje (Taft, 1956; prema Singer i sur., 2002). Međutim, svaki čovjek promatra okolinu na individualan način te ima vlastite interese, stavove i iskustva (Singer i sur., 2002). Stoga, osobe koje se kriminalno ponašaju imaju razvijena drugačija shvaćanja o pozitivnim vrijednostima, od onih koje proklamira legitimno društvo (Singer i sur., 2002). No, pojava kriminalnog ponašanja također ovisi i o situaciji u kojoj se osoba našla te njenom izboru rješenja koje joj u tom trenutku najbolje odgovara (Singer i sur., 2002). Taj izbor se ne događa automatski, nego se često javlja više mogućnosti te se radi o sukobu opredjeljenja za društveno prihvatljivo ili neprihvatljivo (Singer i sur., 2002). Krajem 20. stoljeća, Gottfredson i Hirschi (1990; prema Burt, 2020) predstavili su *Teoriju samokontrole zločina* (eng. *Self-control theory*), prema kojoj su osobe s niskom samokontrolom sklonije kriminalnom ponašanju. To se događa zbog razlika u vremenskim perspektivama u razmatranju troškova donošenja odluka (Burt, 2020). Naime, Gottfredson i Hirschi (1990; prema Burt, 2020) smatraju da su osobe koje se ponašaju kriminalno vođene

trenutnim i kratkoročnim koristima počinjenja zločina, bez da razmatraju dugoročne troškove.

5.3 Frustracija

Frustracija se javlja kad je osoba spriječena na putu prema očekivanom cilju ili njegovom zadovoljenju (Aronson i sur., 2005). Dollard (1929; prema Singer i sur., 2002) smatra da se delinkventi lako frustriraju i da ih je teško odvratiti od vlastitih namjera teškom kaznom. Thomas (1951; prema Singer i sur., 2002) je klasificirao izvore frustracije pomoću „četiri želje”: (1) želja za sigurnošću, (2) želja za novim iskustvima, (3) želja za priznanjem i (4) želja za uzvraćanjem. Istraživanja su pokazala da je vjerojatnost kriminalnog ponašanja veća kod mladih osoba koje su frustrirane zbog neostvarenih ambicija u obrazovanju nego kod onih koji su postigli svoje obrazovne ciljeve (Elliot i Voss, 1974; prema Singer i sur., 2002). Sukladno tome, Munyo i Rossi (2013) navode kako se povećava vjerojatnost počinjenja nasilnog zločina nakon frustracije. Također navode kako se u stanju frustracije u tijelu otpuštaju hormoni kateholamini, koji uključuju adrenalin i noradrenalin (Munyo i Rossi, 2013). Ovi hormoni tijelu daju nalet energije i olakšavaju trenutne fizičke reakcije povezane s pripremom za nasilnu akciju, točnije na borbu ili bijeg (Canon, 1915; prema Munyo i Rossi, 2013). Sukladno tome, Bell i Hepper (1987; prema Munyo i Rossi, 2013) navode da je otpuštanje kateholamina u pozitivnoj korelaciji s agresivnim ponašanjem. Također, prema ranije spomenutoj *Općoj teoriji napetosti* (eng. *General Strain Theory*; Agnew, 1992; prema Sigfusdottir i sur., 2004), osobe su tjerane na delinkvenciju negativnim emocionalnim reakcijama, koje podrazumijevaju i frustraciju.

6. INDIVIDUALNI ČINITELJI U PODLOZI PROSOCIJALNOG I KRIMINALNOG PONAŠANJA

Postoje individualni činitelji u podlozi prosocijalnog i kriminalnog ponašanja, kao što su spol, dob, utjecaj raspoloženja i osobine ličnosti, kojima su se bavila mnoga istraživanja.

6.1 Spol

Istraživanja su pokazala kako muškarci u zapadnjačkim kulturama češće pomažu strancima, čineći kavalirska i junačka djela, dok su žene sklonije pružati pomoć osobama s kojima imaju bliske i dugotrajne odnose, kroz brigu i skrb (Aronson, 2005). Za žene je

karakteristično da će pomoć pružiti kada nema velike opasnosti i potrebno je više predanosti, primjerice volontiranje, dok je za muškarce obrnuto (Aronson, 2005). Također, rezultati istraživanja koje su proveli Flanagan i suradnici (1998; prema Aronson i sur., 2005) ukazuju na slične rezultate. Naime, u jednom međukulturalnom istraživanju ispitivali su sudionike koliko često volontiraju te su rezultati pokazali da je u svakoj od sedam ispitanih država volontiralo više žena nego muškaraca (Flanagan i sur., 1998; prema Aronson, 2005). Također, Abdullahi i Kumar (2016) navode da od sedam dimenzija *Prosocijalne baterije osobnosti* spolne razlike postoje samo u zauzimanju perspektive i moralnom rasuđivanju orijentiranom na druge, u smjeru da su žene imale više rezultate. Ovi nalazi sugeriraju da žene bolje razumiju mentalno stanje drugih i da su više zabrinute za moral u društvu (Abdullahi i Kumar, 2016). Na preostalim pet dimenzija razlike su bile zanemarive te rezultati pokazuju da su muškarci i žene gotovo jednaki u većini dimenzija prosocijalnog ponašanja (Abdullahi i Kumar, 2016).

Kada govorimo o spolnim razlikama u kriminalnom ponašanju, rezultati istraživanja pokazuju da dječaci postižu više rezultate na mjerama agresivnog ponašanja i delinkvencije (Mestre i sur., 2009; prema Llorca-Mestre i sur., 2017). Llorca-Mestre i suradnici (2017) proveli su istraživanje u kojem su uspoređivali prosocijalno i delikventno ponašanje na uzorku adolescenata prijestupnika muškog i ženskog spola. Rezultati istraživanja pokazali su da ne postoje spolne razlike ni na jednoj od razina prosocijalnog moralnog rasuđivanja te da se djevojke koje nisu prijestupnice ponašaju prosocijalno u većoj mjeri, u odnosu na prijestupnice i pripadnike muškog spola. Međutim, djevojčice su imale više rezultate kod mjerenja empatije od dječaka (Llorca-Mestre i sur., 2017). Sukladno tome, spolne razlike u razvoju socijalnih kognitivnih vještina mogu pridonijeti spolnim razlikama u prijestupničkom i nasilnom ponašanju (Bennett i sur., 2005). Točnije, žene stječu socijalne kognitivne vještine mnogo ranije u životu i manje su sklone ranim neurološkim nedostacima koji mogu ometati socijalni kognitivni razvoj (Bennett i sur., 2005). Kako navode Bennett i suradnici (2005), to može pomoći u objašnjenju spolnih razlika u kriminalu i nasilju. Učinkovit razvoj prosocijalnih kognitivnih vještina važan je za prevenciju nastanka delikventnog ponašanja (Bennet i sur., 2005). Međutim, nakon što se kriminalno ili nasilno ponašanje razvije, čini se da su prosocijalne kognitivne vještine važne za smanjenje kriminalnog ponašanja ili sprječavanje ustrajnosti u kriminalnom ponašanju (Bennett i sur., 2005).

6.2 Dob

Velik broj istraživanja usredotočenih na dobne razlike u prosocijalnom ponašanju fokusiran je na djetinjstvo te su nalazi pokazali da se prosocijalno ponašanje povećava tijekom djetinjstva (Rushton, 1975; prema Matsumoto i sur., 2016) te se nastavlja povećavati i nakon što osoba dosegne mlađu odraslu dob (Matsumoto i sur., 2016). Nadalje, Matsumoto i suradnici (2016) navode kako ljudi razvijaju prosocijalni obrazac ponašanja kako stare. Naime, ljudi starenjem razvijaju prosocijalni obrazac ponašanja, budući da situacije u kojima osobe iskorištavaju druge ne pružaju zadovoljstvo (Matsumoto i sur., 2016). Također, uvjerenje da je manipuliranje drugima povoljna strategija za uspjeh u životu dovodi do smanjenja zadovoljstva (Matsumoto i sur., 2016). Promjenom fokusa s trenutnih na dugoročne dobitke u životu povećava se i učestalost prosocijalnog ponašanja (Matsumoto i sur., 2016). Kako navode Van Lange i suradnici (1997; prema Matsumoto, 2016), ljudi kroz svoja životna iskustva mogu naučiti da potraga za neposrednim dobitkom često dovodi do nepoželjnih dugoročnih posljedica.

Istraživanja na uzorcima odraslih rezultiraju slabom povezanošću između empatije i agresivnog ponašanja (Vachon i sur., 2014; prema Llorca-Mestre i sur., 2017). Sukladno tome, rezultati na uzorcima različite dobi ukazuju na jači odnos između empatije i delinkvencije među mladim odraslima u odnosu na starije ispitanike ili odrasle (Jolliffe i Farrington, 2004; prema Llorca-Mestre i sur., 2017). Adolescenti koji su prekršili zakon pokazuju niže razine empatije i prosocijalnog ponašanja te višu razinu agresivnog ponašanja, emocionalne nestabilnosti i ljutnje kao stanja (Llorca-Mestre i sur., 2017). Za većinu pojedinaca sudjelovanje u 'uličnim zločinima' općenito počinje u ranoj adolescenciji, dostiže vrhunac u kasnoj adolescenciji ili mladoj odrasloj dobi te završava prije nego što osoba navrší 30 ili 40 godina (Llorca-Mestre i sur., 2017). Maruna (1999) navodi kako većina mladih prijestupnika na kraju sazrije iz devijantnog ponašanja, što znači da u nekom trenutku svog života, obično između 18. i 35. godine, čak i ozbiljni prijestupnici imaju tendenciju proći „spontanu remisiju“ (Wolfgang i sur., 1972; prema Maruna, 1999), gdje se čini da kriminalno ponašanje prestaje, a Farrington (1995; prema Maruna, 1999) navodi da većina maloljetnih delinkvenata vodi uspješne živote u dobi od 32 godine.

6.3 Utjecaj raspoloženja

Također, raspoloženje može utjecati na prosocijalno ponašanje. Isen i Levin (1972; prema Aronson, 2005) istraživali su utjecaj dobrog raspoloženja na prosocijalno ponašanje. Rezultati su pokazali da ukoliko je sudionik bio dobrog raspoloženja, veće su šanse da će pružiti pomoć (Aronson i sur., 2005). Ovim su eksperimentom pokazali djelovanje učinka „osjećaš se dobro, činiš dobro“ (Aronson i sur., 2005). Ovaj učinak podrazumijeva da su ljudi skloniji pomagati drugima kada su dobro raspoloženi, primjerice ako je osoba postigla dobre rezultate na ispitu, bit će voljnija pomoći kolegi s učenjem (Aronson i sur., 2005). Također, Snippe i suradnici (2018) pokazali su da prosocijalno ponašanje i dobro raspoloženje jačaju jedno drugo u svakodnevnom životu. Ovaj se učinak objašnjava pomoću tri razloga: (1) dobro raspoloženje potiče ljude da vide svjetliju stranu života, na primjer kod drugih ljudi uočiti njihove dobre strane i pružiti im priliku, (2) ovaj učinak zapravo produljuje trajanje dobrog raspoloženja, što znači da kroz pomaganje ostajemo dobrog raspoloženja, a ako bi primjerice odbili pomoći, raspoloženje će nam biti pokvareno i (3) dobro raspoloženje povećava svijest o sebi (Aronson i sur., 2005). Kada smo dobro raspoloženi, više pažnje usmjeravamo na sebe te se povećava naša sklonost da se ponašamo u skladu sa svojim vrijednostima (Aronson i sur., 2005). Budući da su ljudi skloniji prosocijalnom ponašanju kada su dobro raspoloženi, može se pretpostaviti da će ljudi biti manje spremni pomaganju ukoliko su loše raspoloženi (Aronson i sur., 2005). No, Cialdini i suradnici (1973; prema Aronson i sur., 2005) su postavili hipotezu oslobađanja od negativnog raspoloženja koja je temeljena na teoriji socijalne razmjene. Kako navode Aronson i suradnici (2019), tuga također može dovesti do pružanja pomoći, jer kad su ljudi tužni, motivirani su da se uključe u aktivnosti zbog kojih se osjećaju bolje.

Kada se radi o kriminalnom ponašanju, najčešća tema istraživanja su depresivna te ljuta raspoloženja (Sigfusdottir i sur., 2004). Ljutnja nastaje kada pojedinci krive druge za svoju nevolju te povećava razinu povrijeđenosti pojedinca, stvara želju za odmazdom, potiče pojedinca na akciju i smanjuje inhibiciju (Sigfusdottir i sur., 2004). Također, adolescenti koji ne mogu izbjeći bolne ili neugodne okolnosti mogu doživjeti druge negativne emocije, uključujući depresivno raspoloženje (Sigfusdottir i sur., 2004). Nadalje, kako navode Beyers i Loeber (2003; prema Sigfusdottir i sur., 2004), adolescenti koji pate od depresivnog raspoloženja mogu pokušati minimizirati svoju tjeskobu upuštajući se u delikvenciju.

6.4 Osobine ličnosti

U literaturi se često javlja pojam altruistična ličnost, koji se definira kao ona obilježja osobe koja je potiču da pomaže drugima u nizu različitih situacija (Eisenberg i sur., 1999; prema Aronson, 2005). No, Piliavin i Charng (1990; prema Aronson, 2005) su zaključili da osobe s visokim rezultatima na upitnicima ličnosti koji mjere altruizam nisu sklonije pomagati drugima, u odnosu na osobe koje su imale niske rezultate. Kako navode Kline i suradnici (2019), ugodnost i otvorenost značajno su i pozitivno povezane s prosocijalnim ponašanjem (Kline i sur., 2019). Sukladno tome, prosocijalne tendencije dovode do odgovornog i korisnog ponašanja, konstrukata koji karakteriziraju ugodnost (Caspi i sur., 2005; prema Afolabi, 2013). Također, prosocijalno ponašanje zahtijeva samoregulaciju i samokontrolu, konstrukte koji definiraju savjesnost (Caspi i sur., 2005; prema Afolabi, 2013). Kauten i Barry (2016, prema Corell-García i sur., 2019) navode da su samoprijavljena prosocijalna ponašanja povezana s narcizmom. Batson i suradnici (1986; prema Aronson, 2005) navode da su određeni tipovi osoba skloniji pomagati u jednoj situaciji, dok su drugi tipovi osoba skloniji pomagati u drugoj situaciji. Ipak, prosocijalno ponašanje ovisi i o situacijskim čimbenicima (Vukosav, 2009). Stoga, za objektivno proučavanje prosocijalnog ponašanja, potrebne su nam informacije o crtama ličnosti i o situacijskim obilježjima (Vukosav, 2009).

Što se tiče osobina ličnosti i kriminalnog ponašanja, većina nasilnih prijestupnika pokazuje stabilan obrazac antisocijalnog i agresivnog ponašanja koji počinje tijekom djetinjstva i može se opisati kao emocionalno nestabilni, impulzivni i skloni reaktivnoj agresiji (Mayer i sur., 2018). Međutim, dio ove populacije dodatno karakterizira manjak afektivnog iskustva kao i ozbiljan nedostatak empatije i grižnje savjesti, koji su podvedeni pod koncept psihopatije (Mayer i sur., 2018). Mayer i suradnici (2018) proveli su istraživanje u kojem su mjerili razine empatije kod prijestupnika. Njihovi rezultati pokazali su da, iako su prijestupnici pokazivali manje prosocijalno ponašanje od kontrolne skupine, indukcija empatije povećala je prosocijalno ponašanje u obje skupine (Mayer i sur., 2018). Psihopsatske osobine prijestupnika, primjerice nedostatak krivnje i empatije, bile su povezane s rezultatima niže empatije, višim rezultatima aleksitimije, oslabljenog afektivnog odgovora nakon indukcije empatije i manje altruističkog dijeljenja (Mayer i sur., 2018). Također, Šakić (1991; prema Singer i sur., 2002) navodi kako su dječaci koji su imali povišene rezultate na skalama psihopatije, shizofrenije i hipomanije, a niže na skalama depresije, maskuliniteta-femininiteta i

socijalne introverzije, dvije godine nakon mjerenja pokazali tendencije da budu iznadprosječno delinkventni. Hepper i suradnici (2014; prema Ashraf i sur., 2014) proučavali su ulogu narcizma i empatije, uspoređujući razine u mladim odraslim muškaraca koji trenutno služe zatvorsku kaznu s onima koji nisu osuđivani. Rezultati su pokazali da narcisoidnost predviđa vrijeđanje, to jest visoka narcisoidnost dovodi do niske kognitivne empatije, koja vodi do niske afektivne empatije, što dovodi do statusa prijestupnika (Hepper i sur., 2014; prema Ashraf i sur., 2014).

7. SITUACIJSKI ČINITELJI U PODLOZI PROSOCIJALNOG I KRIMINALNOG PONAŠANJA

Uz individualne činitelje u podlozi prosocijalnog i kriminalnog ponašanja, za potpuno razumijevanje potrebno je razmotriti i situacijske činitelje, primjerice prisutnost drugih osoba i efekt broja promatrača te video igrice i pojava vršnjačkog nasilje, koji se često razmatraju u istraživanjima prosocijalnog i kriminalnog ponašanja.

7.1 Prisutnost drugih osoba i efekt broja promatrača

Istraživanja su pokazala da je veća vjerojatnost da pojedinac pomogne osobi ako je u toj situaciji sam, u odnosu na situaciju kad je prisutno još osoba (Hewstone i Stroebe, 2001). Primjerice, Latane i Nida (1981; prema Hewstone i Stroebe, 2001) su proveli eksperiment u kojem su sudionici prisustvovali situaciji u kojoj je zvučalo kao da se druga osoba ozlijedila. Rezultati istraživanja su pokazali da je veći postotak sudionika bio spreman pomoći kada su bili sami, nešto manji postotak kada je uz njih bila prisutna još jedna osoba koja je bila voljna pomoći, i najmanje sudionika je bilo spremno pomoći u situaciji s pasivnim suradnikom (Hewstone i Stroebe, 2001). Ovi rezultati mogu se objasniti kroz tri procesa (Latane i Darley, 1976; prema Hewstone i Stroebe, 2001): (1) promatrač osjeća odgovornost za intervenciju kada je sam, budući da dolazi do difuzije odgovornosti kada je prisutno više osoba te taj efekt raste s brojem prisutnih osoba (Latane, 1981; prema Hewstone i Stroebe, 2001), (2) visoka situacijska dvosmislenost pri čemu promatrač osjeća nesigurnost (Hewstone i Stroebe, 2001) ukoliko je prisutno više osoba te dolazi do procesa pluralističkog neznanja (Miller i McFarland, 1991; prema Hewstone i Stroebe, 2001), te (3) strah od vrednovanja ili evaluacije, pri čemu stresno iskustvo osobe čije ponašanje, u situacijama postignuća, opažaju

druge osobe. Ovo iskustvo može izazvati anksioznost i pogoršati izvedbu na zadatku, ili ju poboljšati, ovisno o tome koliko je zadatak poznat i uvježban (Hewstone i Stroebe, 2001).

Kod kriminalnog ponašanja, prisutnost drugih ne mora uvijek biti problem. Iako se čini logičnim da kada osoba zna da su prisutni i drugi ljudi, neće raditi nešto protuzakonito, primjer Kitty Genovese govori drugačije. Kako navodi Vukosav (2009), Kitty Genovese je ubijena 1964. godine u New Yorku kada se vraćala kući. Na ulazu u zgradu napao ju je čovjek koji ju je probadao nožem duže od pola sata (Vukosav, 2009). Više od trideset osoba kasnije je izjavilo da su čuli Kitty kako vrišti i zove u pomoć te su neki i upalili svjetla i izašli na prozor da vide što se događa (Vukosav, 2009). Kada su se svjetla upalila, napadač je prekinuo napad, ali, kako nitko nije sišao, svjetla su se ponovno ugasila i napadač je nastavio s napadom (Vukosav, 2009). Susjedi su kasnije izjavili kako nisu ništa poduzeli jer su smatrali da će to učiniti netko drugi (Vukosav, 2009). Ovaj fenomen nazvan je efektom broja promatrača (Vukosav, 2009), koji se definira kao nalaz da što je veći broj promatrača koji svjedoče nesreći, manja je vjerojatnost da će itko od njih pomoći (Aronson i sur., 2005), što je primjer izostanka prosocijalnog ponašanja. Latane i Darley (1970; prema Aronson i sur., 2005) objasnili su korake kojima dolazi do pružanja pomoći. Da bi došlo do pružanja pomoći, svih pet koraka mora biti zadovoljeno (Aronson i sur., 2005). Prvi korak je primjećivanje događaja, na što može utjecati žurba. Primjerice, ako smo u žurbi, manja je šansa da ćemo primijetiti nesretan događaj (Darley i Batson, 1973; prema Aronson i sur., 2005). Drugi korak je tumačenje događaja kao nesretnog slučaja, to jest procjena zahtjeva li osoba pomoć. Kako navode Aronson i suradnici (2005), vjerojatnost da ljudi pretpostave da nesretan slučaj nije opasan je veća ako su prisutni drugi promatrači. Može doći do pojave nemara zbog mnoštva, to jest da promatrači u slučaju nesreće pretpostavljaju da je sve u redu jer nitko drugi ne djeluje zabrinuto. Treći korak je preuzimanje odgovornosti. Kod ovog koraka može doći do difuzije odgovornosti (Aronson i sur., 2005). Nadalje, budući da je prisutno više promatrača, nitko ne osjeća odgovornost pomoći jer svatko od njih misli da će netko drugi pomoći (Aronson i sur., 2005). Postoji mogućnost da se osramotimo ili napravimo nešto krivo, stoga nema smisla riskirati takve gubitke kada su prisutni i drugi koji mogu pomoći (Aronson i sur., 2005). Četvrti korak je znanje o tome kako pružiti pomoć (Aronson i sur., 2005). Ako ljudi ne znaju kakvu pomoć treba pružiti drugoj osobi, neće pružiti pomoć (Aronson i sur., 2005). Peti i posljednji korak je odluka o pružanju pomoći (Aronson i sur., 2005). Ljudi možda neće pružiti pomoć jer smatraju da će napraviti nešto krivo i pogoršati stanje, osramotiti se ili da će

sami sebe ugroziti (Aronson i sur., 2005). Također, prije pružanja pomoći, važno je razmotriti dobitke i gubitke (Aronson i sur., 2005).

7.2. Video igrice

Dok izloženost nasilnim video igrama povećava agresiju i smanjuje prosocijalne ishode, izloženost prosocijalnim video igrama smanjuje agresiju i varijable povezane s agresijom i povećava prosocijalne ishode (Greitemeyer i Mügge, 2014). Greitemeyer i Osswald (2010) navode da je igranje videoigara s prosocijalnim sadržajem pozitivno povezano s povećanjem različitih vrsta prosocijalnog ponašanja, primjerice pružanje neželjene i tražene pomoći, kao i pružanje pomoći bez troškova i s troškovima. Prethodna istraživanja su pokazala da izloženost nasilnim videoigrama povećava agresivno ponašanje i smanjuje prosocijalno ponašanje (Anderson i Bushman, 2001; prema Greitemeyer i Osswald, 2010). Pokazalo se da su ljudi koji su igrali nasilne video igre u većoj mjeri imali razumijevanja prema kriminalcima i zločinima koje su počinili u usporedbi s ljudima koji nisu igrali nasilne video igre (Lee i sur., 2010). Također, ljudi su u većoj mjeri prihvaćali zločine i kriminalce u stvarnom životu, ukoliko su kriminalci bili usklađeni s ulogom koju je osoba imala u igri koju je igrala i ako su kriminalne radnje bile slične aktivnostima koje je osoba počinila tijekom igre (Lee i sur., 2010). Osim toga, Singhal i suradnici (2004; prema Lee i sur., 2010) pokazali su da, poistovjećivanjem s likovima, igrači cijene njihovo ponašanje te postoji mogućnost usvajanja takvih ponašanja. Agresivno ponašanje višestruko je određeno, pri čemu je izloženost nasilnim videoigrama jedan od izvora među mnogim drugima (Greitemeyer i Mügge, 2014). S druge strane, čak i mali učinci nasilnih video igrica mogu imati negativan utjecaj na društvenu razinu kada im je mnogo ljudi izloženo, što se odnosi na nasilne videoigre (Greitemeyer i Mügge, 2014). Stoga, igranje nasilnih video igrica treba smatrati rizičnim čimbenikom za agresivno ponašanje (Greitemeyer i Mügge, 2014).

7.3 Vršnjačko nasilje

Vršnjačko zlostavljanje je vrsta agresivnog, točnije delinkventnog ponašanja (Chan i Wong, 2015) s kojim dijeli sličnosti, primjerice vrijeđanje (Baldry i Farrington, 2000; prema Chan i Wong, 2015). Olweus (2011; prema Chan i Wong, 2015) je izvijestio da je kod nasilnika četiri puta veća vjerojatnost da će postati delinkventi nego kod onih koji to nisu. Također, Bender i Lösel (2011, prema Chan i Wong, 2015) navode da je zlostavljanje drugih u školi prediktor delinkvencije, nasilja i drugih antisocijalnih ponašanja u odrasloj dobi.

Istraživanja su pokazala da niska razina prosocijalnog ponašanja, uz loše empatijsko razumijevanje, slabu obiteljsku privrženost i slab osjećaj pripadnosti, spada u značajne rizične čimbenike za zlostavljanje, u smjeru da osoba bude zlostavljač i da bude žrtva zlostavljanja (Chan i Wong, 2015).

8. ZAKLJUČAK

Zadatak ovog rada bio je definirati i objasniti prosocijalno i kriminalno ponašanje, njihov razvoj te navesti neke čimbenike koji utječu na njihovu pojavu i objasniti na koji način. Prosocijalno ponašanje odnosi se na bilo koje djelo učinjeno s ciljem ostvarivanja dobrobiti za drugu osobu, uključujući zadovoljenje potreba druge osobe ili uklanjanje poteškoća (Aronson i sur., 2019). Kriminalno ponašanje definira se kao svako ponašanje za koje nacionalni zakoni i/ili međunarodnopravne norme o ljudskim pravima predviđaju sankcije (Hrvatsko Strukovno Nazivlje, 2011).

Mogući uzroci prosocijalnog ponašanja su reakcije usmjerene na dobrobit osoba s kojima smo u genetskom srodstvu, na primjer, da u prijetećoj situaciji prije pomažemo osobama s kojima smo u rodu, nego strancima, prema evolucijskim psiholozima (Aronson i sur., 2005). Također, prema teoriji socijalne razmjene kod prosocijalnog ponašanja dobitci premašuju gubitke stoga su veće šanse da će ljudi pomagati drugima (Aronson i sur., 2005). Prema hipotezi empatija-altruizam, osoba će pomoći drugoj osobi ukoliko osjeća empatiju prema njoj (Batson, 1991; prema Aronson i sur., 2005). Uzroke kriminalnog ponašanja teorije nasljeđa objašnjavaju tako što se zločin, kao i sklonost kriminalnom ponašanju, ne može naslijediti, budući da je to pravni i društveni fenomen (Singer i sur., 2002). Postoje osobe koje postanu delinkventi pod utjecajem sredine u kojoj žive te onih kod kojih je delinkventno ponašanje rezultat nasljeđa (Exner, 1949; Singer i sur., 2002), iako recentniji genetski dokazi pokazuju da ne postoji gen ili mali broj gena koji predviđaju povećani rizik od kriminalnog ponašanja (Morley i Hall, 2003). Vjerojatnost kriminalnog ponašanja veća je kod osoba koje su frustrirane zbog neostvarenih ambicija (Elliot i Voss, 1974; prema Singer i sur., 2002).

Pronađene su spolne razlike u prosocijalnom ponašanju u smjeru da muškarci češće pomažu strancima i čine junačka djela, dok žene pružaju pomoć osobama s kojima imaju bliske odnose, kroz brigu i skrb (Aronson i sur., 2005). Postoje spolne razlike u kriminalnom ponašanju, pri čemu dječaci postižu više rezultate na mjerama delinkvencije (Mestre i sur., 2009; prema Llorca-Mestre i sur., 2017), no postoje i istraživanja koja navode kako ne

postoje spolne razlike (Llorca-Mestre i sur., 2017). Istraživanja dobnih razlika prosocijalnog ponašanja pokazala su kako se prosocijalno ponašanje povećava tijekom života (Matsumoto i sur., 2016), dok kriminalno ponašanje počinje u ranoj adolescenciji, dostiže vrhunac u kasnoj adolescenciji ili mladoj odrasloj dobi te najčešće završi prije dobi od 30 ili 40 godina (Llorca-Mestre i sur., 2017).

9. LITERATURA

- Abdullahi, I. A. i Kumar, P. (2016). Gender Differences in Prosocial Behaviour. *The International Journal of Indian Psychology*, 3(4), 171-175.
- Afolabi, O. A. (2013). Roles of Personality Types, Emotional Intelligence and Gender Differences on Prosocial Behavior. *Psychological thought*, 6(1), 124-139.
- Allen, J. J. i Anderson, C. A. (2017). Aggression and Violence: Definitions and Distinctions. *The Wiley handbook of violence and aggression*, 1-14.
- Aronson, E., Wilson, T. D. i Sommers, S. (2019). *Social Psychology. Tenth edition*. New York: Pearson.
- Aronson, E., Wilson, T.D. i Akert, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Ashraf, S., Khalid, S. i Ahmed, F. (2014). A Study of Emotional Empathy and Delinquency. *European Scientific Journal*, 4(7), 415-425.
- Bennett, S., Farrington, D. P. i Huesmann, L. R. (2005). Explaining Gender Differences in Crime and Violence: The Importance of Social Cognitive Skills. *Aggression and violent behavior*, 10(3), 263-288.
- Berk, L. (2005). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Brownell, C. A. (2013). Early Development of Prosocial Behavior: Current perspectives. *Infancy*, 18(1), 1-9.
- Buckholtz, J. W. i Marois, R. (2012). The Roots of Modern Justice: Cognitive and Neural Foundations of Social Norms and their Enforcement. *Nature neuroscience*, 15(5), 655-661.
- Burt, C. H. (2020). Self-control and Crime: Beyond Gottfredson and Hirschi's theory. *Annual Review of Criminology*, 3(1), 43.

- Carlo, G. i Padilla-Walker, L. (2020). Adolescents' Prosocial Behaviors Through a Multidimensional and Multicultural Lens. *Child Development Perspectives*, 14(4), 265-272.
- Chan, H. C. O. i Wong, D. S. (2015). The Overlap Between School Bullying Perpetration and Victimization: Assessing the Psychological, Familial, and School Factors of Chinese Adolescents in Hong Kong. *Journal of child and Family Studies*, 24(11), 3224-3234.
- Corell-García, L., Merino-Soto, C. i Martí-Vilar, M. (2019). Systematic Review of Prosocial Behavior Measures. *Revista de Psicología*, 37(1), 349-377.
- Crossman, A. (2020, 27. kolovoza). Sociology of Deviance and Crime. Preuzeto sa <https://www.thoughtco.com/sociology-of-crime-and-deviance-3026279>
- Cuff, B. M., Brown, S. J., Taylor, L. i Howat, D. J. (2016). Empathy: A Review of the Concept. *Emotion review*, 8(2), 144-153.
- Edele, A., Dziobek, I. i Keller, M. (2013). Explaining Altruistic Sharing in the Dictator Game: The Role of Affective empathy, Cognitive Empathy, and Justice Sensitivity. *Learning and individual differences*, 24, 96-102.
- Greitemeyer, T. i Mügge, D. O. (2014). Video Games do Affect Social Outcomes: A meta-analytic Review of the Effects of Violent and Prosocial Video Game Play. *Personality and social psychology bulletin*, 40(5), 578-589.
- Greitemeyer, T. i Osswald, S. (2010). Effects of Prosocial Video Games on Prosocial Behavior. *Journal of personality and social psychology*, 98(2), 211.
- Hastings, P. D., Utendale, W. T. i Sullivan, C. (2007). The Socialization of Prosocial Development.
- Hewstone, M. E., Stroebe, W. E. i Jonas, K. E. (2003). *Uvod u socijalnu psihologiju. Europske perspektive*. Naklada Slap.
- Hrvatsko Strukovno Nazivlje (2011). *Kriminalno ponašanje*. pristupljeno 29. svibnja, 2022, na <http://struna.ihjj.hr/naziv/kriminalno-ponasanje/50549/>

- Kline, R., Bankert, A., Levitan, L. i Kraft, P. (2019). Personality and Prosocial Behavior: A Multilevel Meta-analysis. *Political Science Research and Methods*, 7(1), 125-142.
- Krstić, Ž. (2014). Činitelji delikventnog ponašanja. *Jahr: Europski časopis za bioetiku*, 5(2), 323-348.
- Liljegren, M., Naasan, G., Temlett, J., Perry, D. C., Rankin, K. P., Merrilees, J., Grinberg, L. T., Seeley, W. W., Englund, E., Miller, B. L. i Miller, B. L. (2015). Criminal Behavior in Frontotemporal Dementia and Alzheimer Disease. *JAMA neurology*, 72(3), 295-300.
- Lee, K. M., Peng, W. i Klein, J. (2010). Will the Experience of Playing a Violent Role in a Video Game Influence People's Judgments of Violent Crimes?. *Computers in Human Behavior*, 26(5), 1019-1023.
- Llorca, A., Richaud, M. C. i Malonda, E. (2017). Parenting Styles, Prosocial, and Aggressive Behavior: The Role of Emotions in Offender and Non-offender Adolescents. *Frontiers in psychology*, 8, 1246.
- Llorca-Mestre, A., Malonda-Vidal, E. i Samper-García, P. (2017). Prosocial Reasoning and Emotions in Young Offenders and Non-offenders. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, 9(2), 65-73.
- Maruna, S. (1999). Desistance and Development: The Psychosocial Process of 'Going Straight.' *The British Criminology Conferences*, 2.
- Martí-Vilar, M., Serrano-Pastor, L. i Sala, F. G. (2019). Emotional, Cultural and Cognitive Variables of Prosocial Behaviour. *Current Psychology*, 38(4), 912-919.
- Matsumoto, Y., Yamagishi, T., Li, Y. i Kiyonari, T. (2016). Prosocial Behavior Increases with Age across Five Economic Games. *PloS one*, 11(7), e0158671.
- Mayer, S. V., Jusyte, A., Klimecki-Lenz, O. M. i Schönenberg, M. (2018). Empathy and Altruistic Behavior in Antisocial Violent Offenders with Psychopathic Traits. *Psychiatry research*, 269, 625-632.
- Morley, K. I. i Hall, W. D. (2003). Is there a Genetic Susceptibility to Engage in Criminal Acts?. *Australian Institute of Criminology*, 110, 1-6.

- Munyo, I. i Rossi, M. A. (2013). Frustration, Euphoria, and Violent Crime. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 89, 136-142.
- Penner, L. A., Fritzsche, B. A., Craiger, J. P., Freifeld, T. R., Butcher, J. N. i Spielberger, C. D. (1995). Measuring the Prosocial Personality. *Advances in personality assessment*, 10, 147-163.
- Sigfusdottir, I. D., Farkas, G. i Silver, E. (2004). The Role of Depressed Mood and Anger in the Relationship Between Family Conflict and Delinquent Behavior. *Journal of youth and adolescence*, 33(6), 509-522.
- Singer, M., Kovčo Vukadin, I. i Cajner Mraović, I. (2002). *Kriminologija*. Zagreb. Nakladni zavod Globus.
- Snippe, E., Jeronimus, B. F., aan het Rot, M., Bos, E. H., de Jonge, P. i Wichers, M. (2018). The Reciprocity of Prosocial Behavior and Positive Affect in Daily Life. *Journal of Personality*, 86(2), 139-146.
- Vukosav, J. (2009). Neka psihološka i socioekonomska obilježja počinitelja nasilničkog kriminaliteta: doktorska disertacija. Zagreb.